

ВІДГУК

офіційного опонента, провідного наукового співробітника Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, доктора філософських наук, професора Олександра Назаровича Сагана на дисертаційну роботу Саблона Лейви Е.А. «Концепт передання у російській православній неопатристичній думці», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я

Проблема осмислення місця і ролі передання у християнській Церкві є однією із найбільш дискусійних, але водночас і надзвичайно важливих. Богословська дискусія з приводу цього питання між католиками, православними і протестантами має вже багатовікову історію, проте фактично не має конструктивних здобутків. Базові питання дискусії (що є передання, чи може воно розвиватися, як воно співвідноситься з Писанням, яку роль передання покликане відігравати в Церкві тощо) так і залишаються для кожної Церкви (чи напряму) ексклюзивними у своїх відповідях.

У цьому аспекті поява у першій половині ХХ ст. неопатристики, яка стала певною візиткою російського діаспорного православ'я, стало помітним (але, на жаль, ще мало дослідженим) явищем у світовому богословському процесі. Цілком погоджуємося із дисертантом у його твердженні, що «неопатристика ознаменувала парадигмальний поворот у концептуалізації передання, який багато в чому визначив один із сучасних підходів до розуміння передання – містичний» (ст.13) Неопатристичні богослови намагалися протистояти так званій «російській школі богослов'я» та розвинули надісторичний і містичний підхід до передання. Як наслідок – православ'я отримало більш осмислене і опрацьоване розуміння передання.

Цікаво, що при загальній традиційно антигрецькій налаштованості власне Московського патріархату, неопатристики запропонували ідею т.зв. «християнського еллінізму». Одне із завдань, яке вирішувала ця ідея, було подолання міжхристиянської розрізненості – відновлення єдності між християнами. Попри багато застережень (інколи заздалегідь утопічних – на

кшталт «повернення всіх церков у лоно Православної церкви-матері»), ця ідея дала поштовх й окремим екуменічним налаштуванням у православному середовищі, що мало своїм наслідком участь у богословських дискусіях та обмінах думками, в т.ч. й представників Московського патріархату.

З огляду на викладене, тема дисертації є, безсумнівно, актуальною і спрямованою на осмислення сучасних проблем розвитку православного богослов'я. Дослідження здійснене в руслі пріоритетних напрямів розвитку вітчизняної науки і має зв'язок із науково-дослідною роботою «Розбудова академічного богослов'я в умовах освітніх трансформацій в Україні» (U 0117U004903) що виконується на кафедрі богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

На наш погляд, достатньо коректно сформульовані мета і завдання дослідження, визначені напрями наукового пошуку. Все це зробило можливим досягнення відповідних результатів, що відображають особистий внесок автора і які сформульовані у тексті дисертаційної роботи й підсумовані у загальних висновках.

Робота також має чітко означену наукову новизну. Передусім цілком погоджуємося із тим, що у дисертації Саблона Лейви Е.А. «вперше здійснюється холистичний історико-богословський аналіз поняття «передання» в російській православній неопатристичній думці» (ст. 15). Важливим, і можливо для багатьох несподіваним, внеском у розвиток українського православного богослов'я є обґрунтування дисертантом тез про те, що «неопатристична концепція передання значно відійшла не тільки від свого першозначення (семантичного архетипу і біблійного значення), але й від святоотецького розуміння цього поняття» (ст. 16). А також твердження, що в неопатристичній парадигмі «бездоказово і нелегітимно поняття «живе-Передання» змішується з такими суміжними поняттями, як «Церква», «Святий Дух» та ін.» (ст.17).

Не применшуючи значення інших розділів дисертації, вважаємо, що найбільш цікавим, на наш погляд, у плані аналітики і наукової новизни є четвертий розділ дисертації «Критичний аналіз концепту передання в неопатристичному богослов'ї в контексті трансформації цього поняття в православній теології ХІХ–ХХ ст.» (ст. 130-167). Дисертантові вдалося визначити і детально проаналізувати ті фактори, які обумовили формування неопатристичної концепції передання, а також прослідкувати, як змінювався підхід до розуміння передання в російському православ'ї під впливом неопатристики. Власне розділ дає відповідь на питання – Чому «традиціоналістський і антимодерністський за своїм характером погляд на передання, сприйнятий як методологічна настанова, не дозволяє православ'ю, з одного боку, розвивати свою академію, з іншого ж – адекватно взаємодіяти із зовнішнім світом, реагувати на виклики та сучасні проблеми прикладного характеру»? (ст. 153-154). І важко не погодитися із дисертантом та тими авторами, яких він цитує, що неопатристичний підхід не сприяв розвитку як соціальної етики, так і біблеїстики. Відтак перед православ'ям нині стоїть проблема у створенні нового богослов'я, яке б осмислювало реалії сучасного світу «в дусі отців», а також корелювалося б із соціальною, політичною, діалектичною, екуменічною та іншими теологіями.

Структура дисертаційної роботи є логічною, вона належним чином пов'язана з її метою і завданнями. Розглянута наукова праця є самостійним дослідженням, написаним на основі аналізу належної кількості літератури та джерел. Припущення та твердження автора підкріплюється фактажем, що, в комплексі, допомагають аргументовано розкрити основні ідеї дослідження.

Високо оцінюючи дисертаційне дослідження Саблона Лейви Е.А. і не піддаючи сумніву якість отриманих результатів, необхідно зазначити, що воно не позбавлене певних недоліків. А тому висловлюємо ряд зауважень і побажань, що могли б, на наш погляд, удосконалити дослідницьку працю,

принаймні спонукати до певної дискусії навколо деяких положень, що розглядаються в дисертації.

1. Дисертант значну увагу у своїй роботі приділив тезі, що концепт передання стає центральним для визначення конфесійної специфіки православ'я. У такому разі важливо було б встановити, коли ж саме це відбулося. Чи це сталося з появою неопатристики (яка, на наш погляд, найвищого свого розквіту набуло у теоріях Каліста Уера, який стверджує, що Писання – це лише записане Передання), або ж ще до неопатристики передання вже стало головним конфесійновизначальним концептом для православного богослов'я.
2. Говорячи про розвиток концепту передання наприкінці ХХ – початку ХХІ століття, у дисертації варто було б окремо зазначити, що багато сучасних православних богословів наголошують на пріоритеті Писання над переданням. Така позиція об'єктивно зближує православ'я з протестантизмом. При цьому передання часто редукується до євхаристії, саме звершення якої заповідане Писанням. Відтак стає актуальним питання (яке, можливо, варто було б висвітлити у наступних наукових роботах) – Наскільки можливий діалог між православними і протестантами при такому творчому переосмисленні ролі передання та Писання?
3. Характеристика концепту передання у російській православній неопатристичній думці, на наш погляд, неможлива без компаративного аналізу розуміння передання іншими православними Церквами. Частково про це йдеться у дисертації. Проте відкритим залишилося питання про те, наскільки різні помісні православні Церкви можуть більш чітко виражати загальноправославне передання або ж дещо відступати від нього, зберігаючи свою православність. Це питання особливо важливо для православ'я в Україні, в умовах протистояння відкритого Київського православ'я різним формам фундаменталізму.

4. Викликає певне здивування той факт, що дисертаційна робота, даючи характеристику концепту передання у російській православній неопатристичній думці, а фактично йдеться про ХХ та ХХІ століття, повністю абстрагована від позиції нинішньої Російської (Руської) православної Церкви щодо даного питання. На наш погляд, принаймні означити цю позицію варто було б, адже критикована дисертантом ідея неопатристики «здійснити втечу в минуле, відмовляючись при цьому брати на себе відповідальність за подальшу долю вітчизняної богословської думки» (ст. 68) виглядає дуже суголосною позиції нинішньої Московської патріархії. Проте багато інших ідей неопатристики протирічать нинішнім богословським поглядам представників Московського патріархату. Сподіваємося, що це стане предметом розгляду дисертанта у наступних богословських працях.

5. При загальній високій «філософській культурі» тексту, у роботі трапляються окремі стилістичні огріхи (наприклад, термін «бездоріжж» все ж варто було б подавати як «бездоріжжя» тощо). Крім того, на нашу думку, не зовсім виправданим є вживання іноземних слів (без зазначення мови) у ситуаціях, коли є українські відповідники. Наприклад, на ст. 21, 68, 84, 136 та ін. Причому інколи нехтується загальноприйняте правило вказувати мову оригіналу, що може призвести до іншого розуміння терміну, аніж очікував дисертант. Наприклад, на ст. 21, 84 вживається термін «milieu», що з англійської перекладається як «середовище», проте у французькій мові (рідній для В.Лоського) це слово означає «середній».

Підсумовуючи зазначимо, що зроблені зауваження мають рекомендаційний характер для подальшої науково-дослідницької роботи автора і не заперечують концепції і змісту дисертації загалом, цінності одержаних в ході дослідження результатів.

Автореферат дисертації відповідає змісту дисертаційного дослідження. Ідеї дисертації пройшли достатню апробацію – були включені у навчальні

курси, доповідалися на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях, а також знайшли своє відображення у 14 статтях, 6 з яких опубліковані в українських та іноземних фахових виданнях.

Відтак вважаємо, що дисертаційне дослідження Саблона Лейви Е.А. «Концепт передання у російській православної неопатристичній думці» є самостійним, логічно завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному науково-теоретичному рівні. За своєю актуальністю, новизною і змістом дисертація відповідає вимогам, зазначеним у п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із відповідними змінами), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я.

Провідний науковий співробітник
Інституту філософії імені Г.С.Сковороди
НАН України, доктор філософських наук,
професор

О.Н.Саган

06 жовтня 2020 р.

Підпис О.Н. Сагана засвідчую.
Гучний секретар Інституту філософії
імені Г.С. Сковороди НАН України.

Р.В. Сялук

